

דמוקרטיה רדיקלית או דה-פוליטיזציה של הפוליטיקה

הגמוניה ואסטרטגיה סוציאליסטית
 לקראת פוליטיקה דמוקרטית רדיקלית

אריה קרמפף

פורסם ב-07.06.04 | עודכן ב-09.06.04

ארנסטו לקלאו ושנטל מוף. תירגמה מאנגלית: עידית שורר.

עריכה מדעית: ד"ר דני פילק. סדרת ליבידו,

הוצאת רסלינג, 214 עמ', 76 שק

הרושם העיקרי שמשאירה הקריאה בספרם של לקלאו ומוף הוא של "דחיפות מהפכנית". תחושה זו מודגמת במשפטים הפותחים של הספר: "החשיבה השמאלנית עומדת כיום על פרשת דרכים. מפולת של מוטציות היסטוריות מבקעת את הקרקע שהאמיתות הללו התגבשו עליה וקוראת תיגר על "האמיתות הברורות" של העבר..." (עמ' 43). הכוח המניע את הכתיבה נובע מן ההנחה ששינוי רדיקלי במציאות הכלכלית, החברתית והפוליטית דורש עדכון, תיקון, חשיבה מחדש של הנחות היסוד של השמאל. וזה מוזר, משום שעל פי תוכנו מדובר בספר שמרני ביסודו. מה שהופך אותו לשמרני כל כך הוא העובדה שאת ההצעה ל"דמוקרטיה רדיקלית" יכולים לקבל כולם: בורגנים, פועלים, פמיניסטיות, אקולוגיסטים, שמאלנים וימנים, מזרחים ואשכנזים. זוהי צורה ללא תוכן פוליטי.

ואולם תהיה זו טעות לצמצם את הספר לכדי "הצעה לדמוקרטיה רדיקלית". נושא זה נדון רק בפרק האחרון מתוך ארבעה המרכיבים אותו. רובו של הספר מציג ניתוח ביקורתי היסטורי של התיאוריות המרקסיסטיות במאה העשרים.

בשלושת הפרקים הראשונים נבדקת מחדש הנחת היסוד העיקרית של כל תיאוריה מרקסיסטית באשר היא: ההנחה שהבסיס הכלכלי קובע את מבנה-העל הפוליטי. השמאל הסוציאליסטי והמרקסיסטי, טוענים לקלאו ומוף, מניח שהשדה הפוליטי פועל על פי ההיגיון של ייצוג אינטרסים הנקבעים מחוץ לפוליטיקה. הקבוצות החברתיות והמעמדות משתמשים במאבק הפוליטי כדי לממש אינטרסים מעמדיים הנקבעים על ידי המיקום של הקבוצות ביחסי הייצור. משמעות הדבר היא שיש הלימה בין הבסיס הכלכלי, החלוקה המעמדית והחברתית, והמפה המפלגתית פוליטית, הלימה שהיא תנאי לקיומה של פעולה פוליטית אפקטיבית. "המשבר" של המרקסיזם נובע מכך שהיגיון הייצוג מתערער וההלימה נשברת. המשבר מופיע ברגע שמתגלה שלפוליטי יש היגיון משלו, שאינו ניתן לרדוקציה להיגיון הכלכלי והמטריאליסטי.

בפרק הראשון, "שושלת היחסים של המושג הגמוניה", נפרשת היסטוריה ביקורתית של התיאוריות הסוציאליסטיות והמרקסיסטיות בסוף המאה ה-19 והמאה העשרים. הכותבים עוקבים אחר הניסיונות השונים של הוגים מרקסיסטיים - לוקסמבורג ה"ספונטניסטית", קאוצקי ופלאחאנוב ה"אורתודוקסים", ברנשטיין ה"רוויזיוניסט", סורל ה"סינדיקליסט" ואחרים - להתמודד עם אי-התגבשותו של מעמד הפועלים לכדי יחידה חברתית ופוליטית אחת. בגלל תהליכים שונים - התרחבותו של המעמד הבינוני, התחזקותם של ארגוני העובדים ושל המפלגות הסוציאל-דמוקרטיות, ויותר מאוחר הופעתה של מדינת הרווחה - הלך מעמד הפועלים ונפרט לקבוצות שונות בעלות אינטרסים שאי אפשר לאחדם תחת הכותרת "פרולטריון". תהליכים אלה יצרו משבר תיאורטי הנעוץ בקרע שנוצר בין הבסיס הכלכלי ("ההוויה") למבנה העל-הפוליטי. לקלאו ומוף עוקבים אחר הניסיונות השונים שנעשו להתאים את התיאוריה המרקסיסטית למציאות של הקפיטליזם המאוחר, בלי לנטוש את עקרון קדימותו של האינטרס הכלכלי, ואת הפרויולגיה האתית והאוטונומית של הפרולטריון כמעמד המניע את ההיסטוריה ומקדם אותה.

הגותו של אנטוניו גרמשי היא נקודת מפנה בגינאולוגיה זו. גרמשי הוא הראשון המכיר בכך ששינוי היסטורי חברתי יכול להתבצע רק באמצעות איחוד כוחות וקואליציות בין קבוצות חברתיות שונות, שקבוצת העובדים היא רק אחת מהן.

היסטורי") כמשקל נגד לבורגנות, ובין היצמדותו, למרות הכל, לתפיסה שלמעמד הפועלים יש מעמד ייחודי בתוך הקבוצות החברתיות המרכיבות את "הבלוק".

מתוך התזה של גרמשי, טוענים הכותבים, ניתן ללכת צעד אחד קדימה, לנטוש את הרעיון בדבר ייחודיותו וקדימותו של הפרולטריון, ולנסח עיקרון רחב יותר של דמוקרטיה פלורליסטית. כך נוצר הקשר, שהוא מרכזי לתזה המוצגת בספר, בין דמוקרטיה לסוציאליזם. "במגרש של הרכבה-מחדש הגמונית טמון פוטנציאל להרחבת הדמוקרטיה ולהעמקת הפרקטיקה הפוליטית הסוציאליסטית" (עמ' 95). במסגרת תפיסה זו, שום קבוצה, גם לא הפרולטריון, אינה יכולה להציג את הדרישות שלה כמייצגות את "הרצון הכללי" או את הטוב המשותף, ושום אינטרס פרטיקולרי אינו יכול לבטל אינטרס פרטיקולרי אחר בטענה שהוא מייצג את כיוון ההתפתחות ההכרחי או הראוי של החברה כולה.

לכך יש שתי משמעויות עיקריות שהכותבים עומדים עליהן בפרק השלישי. ראשית, עלינו להכיר בכך שחוקיה הסטיכיים של הכלכלה אינם מגדירים מראש לא את השדה הפוליטי והמעמדי ולא את כיוון התפתחותה של ההיסטוריה. האקראיות (הקונטינגנטיות) המתקיימת בשדה הפוליטי, הכלכלי והחברתי אינה מאפשרת לחזות מראש את צורת הארגון החברתי העתידי, ולכן שום קבוצה חברתית אינה יכולה להציג את האינטרסים שלה כבעלי תוקף מחייב יותר מן האינטרסים של קבוצה חברתית אחרת. האקראיות של ההיסטוריה הופכת להיות חלק בלתי נפרד מן הפוליטיקה.

ההשלכה השנייה חשובה לא פחות. ביסוד רעיון ההלימה בין הבסיס הכלכלי למבנה-העל הפוליטי מוצבת המטאפיסיקה של "החברה": זו נתפסת כגוף בעל היגיון פנימי מוגדר, מהות ותכונות ידועות, הנקבעים על-ידי הכלכלה ומשמשים יסוד לכינון של מעמד עבור-עצמו, אשר מייצג את עצמו ופועל בשדה הפוליטי באופן רציונלי. תפיסה זו מנוגדת לתיאוריות הפוסט-סטרוקטורליסטיות, ובעיקר למחקריו המאוחרים של מישל פוקו משנות השבעים, המדברים על כך ש"החברה" אינה אינסטנציה בסיסית ומהותית, המספקת למעמד את הבסיס האונטולוגי והאתי לקיומו ולדרישותיו, אלא מושג החברה הוא תוצר של פעילות מוסדית, פרקטיקות ושיח (ובכלל זה השיח המרקסיסטי עצמו). "האופי הלא מוועלה ועל רל ועלמח מורול אוחור ר ירווע רמרוע לנחוח אח ההוד

קיים עיקרון סמוי מסוים אחד המקבע - ובכך מכונן - את כל שדה ההבדלים" (עמ' 144).

זו אחת התימות המרכזיות בספר, ואחת התרומות החשובות של הפוסט-סטרוקטורליזם לדין החברתי והפוליטי. בעוד שהעמדה הסוציאליסטית נוקטת אסטרטגיות שונות כדי להשתמש בפוליטיקה לקידום האינטרסים של הפרולטריון, מתוך הנחה שאינטרסים אלה ממשיים יותר וצודקים יותר ביחס לאינטרסים ה"אידיאולוגיים" של המעמדות הדומיננטיים, הכותבים מראים שהשדה החברתי כולו - גם העמדה הסוציאליסטית וגם העמדה הליברלית - מובנה על-ידי מוסדות, פרקטיקות ושיח. על פי גישה זו, מונחים כגון "עוני", "אבטלה", "אי-שוויון" וכו' מקבלים את משמעותם רק מרגע שהוכנסו אל תוך השיח הפוליטי באמצעות מאבקים, הפגנות ואלימות מצד אחד, והקמה של ארגונים ומוסדות אשר מודדים אותם, מגדירים אותם ומפיצים אותם מצד שני. טענה זו, יש לזכור, אינה פילוסופית אלא היסטורית והיא מגובה במחקרים היסטוריים אמפיריים על הופעתו של המושג "חברה" במאה ה-19.

כאן אנו מגיעים אל החלק הבעייתי של הספר: האם מתוך המסקנה ש"אבטלה", "עוני", ו"אי-שוויון" הם תוצר של פרקטיקות, שיח ומוסדות, ניתן לוותר עליהם כבסיס למאבקים של תנועות חברתיות? האם מתוך האקראיות (הקונטינגנטיות) והריבוי המתגלים בתוך ההיסטוריה ניתן לגזור הצעה ל"ארגון פוזיטיווי של החברתי" שיתבסס על האקראיות כנורמה? האם ניתן להסיק מתוך הטענה ההיסטורית על התפרקותו של הסובייקט ההיסטורי (התפרקות מעמד הפועלים לקבוצות וסקטורים שונים בעלי אינטרסים ודרישות שונות) ציווי לגבי העתיד שמעמיד את פירוק האחדויות לאידיאל של פוליטיקה פלורליסטית חדשה? שאלות אלה עמדו במרכז הפולמוס הנמשך מאז יצא הספר לאור ועד היום. אחד המבקרים המעניינים של התיזה שמציעים לקלאו ומוף הוא סלבוי ז'יז'ק.

בכמה מאמרים שעסקו ישירות בספרם של לקלאו ומוף ובעבודות אחרות טוען ז'יז'ק שהגישות ה"פוסט-מרקסיסטיות" אשר מציבות את הפלורליזם, את פוליטיקת הזהויות ואת האנטי-מהותניות כאידיאלים פוליטיים, הן צורה חדשה ומהופכת של גזענות. זאת משום שדווקא הפלורליזם, המציג את עמדתו רחוקה ו"רדיקלית" אגרו מחורל לח' ערו וכל הארוורוזמוח הממוסווח

האנטי-מהותנית הופכת את המאבק ואת האנטגוניזם לפרוצדורות ריקות מכל תוכן פוליטי ממשי, משום שבדיוק כמו הליברליזם, הן קובעות מראש את הפרוצדורות של המאבק ואת כללי המשחק, ולכן מאפשרות משחק דמוקרטי רק בין זהויות שמלכתחילה נמצאות בתוך הסדר החברתי והסימבולי. כמו כן, ז'יז'ק מצביע על כך שהוויתור על הדרישה לתוקף אוניוורסלי היא, למעשה, בבחינת הפקרה של השדה הפוליטי לטובת הכוחות הכלכליים של ההון. מבחינה זו "הפלורליזם" הליברלי ו"הדמוקרטיה הרדיקלית" הם פנטסיות על עולם ללא כוח וללא הייררכיות ממשיות, המסכלות, בפועל, את האפשרות של מאבקים פוליטיים ממשיים.

ההכרעה בשאלה אם הדמוקרטיה היא כוח משחרר או פנטסיה דכאנית - וזאת השאלה העומדת לדין בוויכוח בין הכותבים והביקורת של ז'יז'ק - דומה לשאלה אם הקפיטליזם הוא משחרר או פנטסיה דכאנית. בשני המקרים תלוי את מי שואלים, מתי שואלים, ואיפה. לכן, לא ניתן להסיק מראש "שבכל פרויקט של דמוקרטיה רדיקלית טמון ממד סוציאליסטי" (עמ' 201). הטעות של לקלאו ומוף היא טעות לוגית בסיסית. הם סוברים שאם הידע ההיסטורי מצביע על כך שהאקראיות מונעת את האפשרות לכינון של מעמד אחדותי, אז ניתן להתחכם ולהפוך את האקראיות לחוק עצמו של פוליטיקה פלורליסטית. או בניסוח אחר, הם סוברים, שאם משבר המרקסיזם נבע מחוסר הלימה בין הבסיס הכלכלי למבנה-העל הפוליטי, אז ניתן פשוט לבטל היסוד הממשי של האנטגוניזם ולתת למבנה-העל הפוליטי בלעדיות על הגדרת המאבקים. בפועל, הוויתור על הבסיס הכלכלי והממשי של האנטגוניזם מונע, מראש, מכל הקבוצות להתגייס ברצינות למאבק חברתי כלשהו, ולכן מהלך זה פועל בשירות שכפולם של יחסי הכוח הקיימים. הפיכת הקונטינגנטיות לנורמה מעקרת מראש את האפקטיוויות של כל פעולה פוליטית, משום שכל מי שמתקף בה "יודע" שמדובר רק במשחק פוליטי.

במחשבה שנייה, ייתכן שגם הניתוח ההיסטורי שלהם לקוי. שכן, לקלאו ומוף בודקים "איפה טעו" ההוגים המרקסיסטיים ותנועות השמאל מבחינה תיאורטית ("משבר המרקסיזם"). אך ייתכן ש"המשבר" - השסע שבין ה"תיאוריה" ל"מעשה" - הוא חלק בלתי נפרד מן התיאוריה והפרקטיקה של כל תנועה חברתית, בניגוד לתנועה ממלכתית.

Ernesto Laclau and Chantal Mouffe Towards a Radical
:Democratic Politics \ Hegemony and Socialist Strategy אריה
קרמפף הוא דוקטורנט במכון להיסטוריה ופילוסופיה של המדעים
והרעיונות באוניברסיטת תל אביב

כתבות מומלצות

יום אחד גילתה הטלוויזיה בארה"ב שנשים עושות סקס גם בגיל 40

ז'ולייט בינוש נראית נפלא בסרט הזה, אבל זה לא מספיק

אם לריאליטי היה נשמה: מה קורה כאשר פותחים גן ילדים באמצע דיור מוגן?

